

סימן צ – מקום הראוי לתפילה, ותפילה בציבור, ושיהא המקום נקי

הקדמה לסי' צ-צח

סי' צח	סי' צב-צז	סי' צא	סי' צ	
ומחשבתו	וגופו ←	בגדיו ←	מקום לתפילתו ←	טור - המתפלל צריך שיכין [נסימנך: הכנה מהחיצוני לפנימי]

סעיף א: המתפלל לא יעמוד ע"ג כלי או ע"ג מקום גבוה, אא"כ היה זקן או חולה (ר' מנוח), או שהיה כוונתו להשמיע לציבור (תוספתא).¹

מהו שיעור גובה המקום שאסור להתפלל עליו?

רמב"ם, ב"ח וט"ז [ולשיתתם זו אף דעת השו"ע] - [בין בכלי ובין במקום גבוה] **דוקא בדבר שגובה שלשה טפחים אסור להתפלל עליו** [משום גבהות], אך בפחות מג"ט מותר [משום שכל פחות משלשה, כארעא סמיכתא הוא ושרי (בי"י)].²

מהר"י אבוהב, רמ"א, [ולמאמר מרדכי וכה"ח (ג) זו אף דעת השו"ע]:³

על כלי - אסור לעמוד אף בפחות מג"ט, מפני שהוא טרוד וירא שמא יפול מהכלי ולא יכוון בתפילתו.^{4,5}
ועל מקום גבוה/קרקע עולם [בגובה ג"ט] - אסור להתפלל אף שאינו כלי [משום גבהות].⁶

(משנ"ב ה) עכשיו נהגו שהמקום שעומד עליו הש"ץ - עמוק משאר בית הכנסת, משום ממעמקים קראתיך ה', ולכן נקרא הש"ץ בכל מקום יורד לפני התיבה.

סעיף ב: שיעור מקום גבוה שאסור להתפלל עליו - כשהוא בגובה ג' טפחים (רמב"ם).⁷

אולם מותר להתפלל על מקום בגובה ג"ט במקרים הבאים:

- (א) **גבוה ג"ט ויש בו ד' על ד' אמות** - הרי הוא כעליה ומותר להתפלל בו.
- (ב) **וכן אם היה מוקף מחיצות [בגובה י' טפחים (כה"ח יב)] אע"פ שאין בו ד' על ד' אמות** - מותר להתפלל בו, שאין גובהו ניכר כיון שחלק רשות לעצמו.⁸

¹הקדמה לסעי' א'

ברכות יב - ... תניא נמי הכי לא יעמוד אדם לא ע"ג [מטה ולא ע"ג (תוספתא)] כסא ולא ע"ג שרפרף ולא במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך ויתפלל, לפי שאין גבהות לפני המקום שנה' "ממעמקים קראתיך ה'", וכתב "תפילה לעני כי יעטוף".

² וכתב הבי"ח - מותר להתפלל בגובה של פחות מג' טפחים אף כשעומד ע"ג כלי, מכיון שאינו טרוד שמא יפול.

³ כתב מהר"י אבוהב - מזה שהגמי כתבה "לא יעמוד ע"ג מיטה... ולא יעמוד ע"ג מקום גבוה", ולא כללם בחדא מחתא: "לא יעמוד על מקום גבוה", משמע שיש נפק"מ בין כלי למקום גבוה, כדלקמן.

⁴ (משנ"ב א) והטעם שהתירו לזקן וחולה וכיו' להתפלל על כלי ולא אסרו משום ביעתותא: א. משום שלא הטריחוהו חכמים לירד מעליהם והתירו לו להתפלל עליהם במה שיטב לו בישיבה או בעמידה.

ב. או דמיירי באופן דליכא ביעתותא.

⁵ והפרישה (א) כתב - שהטעם שאסור להתפלל על כלי אף שהוא פחות מג"ט משום חציצה, דבעינן תפילה דומיא דעבודה, ובעבודה אם היה כלי בינו ובין הקרקע היה חציצה.

⁶ ואף שמהר"י אבוהב כתב בשם הארחת חיים - שמה שאסור להתפלל במקום גבוה של י' טפחים, אבל בפחות מ"י - מותר להתפלל. מ"מ כתב מאמר מרדכי (ג) - דאומדנא דמוכח שנפל ט"ס בא"ח וצ"ל שהאיסור הוא בגובה ג' טפחים... (הגה' והע' בי' על הבי"י).

⁷ אבל פחות מג"ט - אין גובהו ניכר, ומותר להתפלל עליו (מ"ב ו).

⁸ (משנ"ב ז) בימה חדשה שבביהכ"ס שעדיין לא הוקפה מחיצות - פשוט שאסור להתפלל עליה, אך שמש שמקומו לעמוד שם בקביעות לצרכי ביהכ"ס - נראה דמותר [אף שאין שם מחיצות] כמו לעניין אומנין שבסעי' ג'.

סעיף ג: האומנין שעושים מלאכה לבעל הבית בראש האילן (ברכות טז/א)⁹

בראש הזית ובראש תאנה - יכולים להתפלל וא"צ לירד^{10, 11}.

אך בשאר עצים - צריכים לירד.

ובעל הבית - אפילו מראש זית ותאנה, צריך לירד להתפלל¹².

נמצא - שיש רק מצב אחד שמותר להתפלל בראש האילן והוא: לאומנין בראש הזית והתאנה.

* * * * *

סעיף ד: צריך לפתוח פתחים - או חלונות (ברכות לד/ב) כנגד ירושלים כדי להתפלל כנגדן (רמב"ם פ"ה ה"ו)^{13, 14},

וטוב שיהיו בביהכ"ס 12 חלונות (זוהר)¹⁵.

* * * * *

9 הקדמה לסעיף ג:

ברכות טז/א - ת"ר האומנין: קורין [ק"ש] - בראש האילן ובראש הנדבך, **ומתפללין** - בראש הזית ובראש התאנה, [וב] שאר כל האילנות - **יורדים למטה ומתפללין, ובעל הבית - בין כך ובין כך** [אף כשעומד בראש שאר אילנות] - **יורד למטה ומתפלל**, לפי שאין דעתו מיושבת עליו [לכוין בתפילה, מיוחד שמא יפול, לכן ירד למטה ויתפלל (עפ"י רש"י), וע"ע לקמן הע' 12].

¹⁰ ואין בזה משום לא יעמוד ע"ג מקום גבוה ויתפלל, דכיון שעלו לעשות מלאכתם, הוי כמי שעלה לעלייה (רא"ש ושו"ע).

¹¹ **הטעם שהאומנים יכולים להתפלל בראש הזית והתאנה** - מפני שענפיהם מרובים ויש טורח גדול בעלייתם ובירידתם, ויתבטלו ממלאכתם, ולפיכך אמרו שיתפללו שם, ושאר אילנות - דליכא ביטול ירדו (ר' יונה ושו"ע, וטעם נוסף ראה ברש"י).

אולם בזמננו שאין בעלי בתים מקפידים בזה, אף כשעומדים בראש זית ותאנה, ירדו ויתפללו (עפ"י כה"ח (יז), מ"ב מאורות המזרח הע' 13).

¹² ומה שבפועלים הקלו להתפלל בראש הזית והתאנה - הוא כדי שלא יתבטלו ממלאכתם, אך בעל הבית עומד ברשות עצמו ואינו משועבד למלאכה, לכן לא הקלו (גמ').

13 הקדמה לסעיף ד:

ברכות לד/ב - ...אמר רבי יוחנן אל יתפלל אלא בבית שיש שם חלונות שנאמר "וכיון פתחון ליה בעליתיה נגד ירושלם" (דניאל ו, א).

ג' טעמים לכך שצריך להתפלל במקום שיש חלונות (עפ"י ב"ח ג):

לרש"י - לפי שהחלונות גורמים לו שיכוין לבו [לפי] שהוא מסתכל כלפי השמים ולבו נכנע, עכ"ל.

לרמב"ם - צריך לפתוח כנגד ירושלים, כדי להתפלל כנגדם, [ולטור ובי"י - זו גם כוונת רש"י]

לר' יונה - הטעם לחלונות, מפני שע"י ראיית האור תתיישב דעתו ויוכל לכוין כראוי [ולפיכך החלונות יכולים להיות פתוחים גם לרוח אחרת, כיון שיש אור במקום שמתפלל תתיישב דעתו (ב"ח)], אי נמי שהחלונות צריכים להיות כנגד ירושלים, וע"י ההבטה הזאת יכוין בתפילתו יותר, ותהיה תפילתו רצויה ומקובלת.

¹⁴ **משנ"ב** (ח) ובין שמתפלל בביהכ"ס וכל שכן בביתו ביחודי - צריך שיהיו שם חלונות. וא"ת מה הנפק"מ בזה שיש חלונות, הרי המתפלל צריך שיתן עיניו למטה (כבסי' צה סעי' ב'), י"ל דמ"מ כשנתבטלה כוונתו, ישא עיניו

לשמים לעורר הכונה [א"י י"ל דבתחילת התפילה יביט בשמים לעורר כוונה ואח"כ יתן עיניו למטה (ב"ח ס"י צה סס"ק ב)].

¹⁵ **ה-12 חלונות: מ"ב ט** - יכולים להיות לאיזה צד שירצה, אך בתנאי שיהיה גם בצד שמתפלל לכיון ירושלים.

כה"ח (כב) - טוב שיהיו שלשה חלונות לכל צד, ויש סוד בדבר.

סעיף ז: לא יתפלל אחורי בית הכנסת - אם אינו מחזיר פניו לביהכנ"ס (ברכות ו/ב - הובא בהקדמה לסעי').

וכתב רבינו יונה - שני פירושים באיזה אופן מיירי שאסור להתפלל אחורי ביהכנ"ס:

לרש"י (פ"א א' בשו"ע) - מיירי כשעומד **במערב** לא יתפלל **לכיוון הפוך** מהמתפללים שהם למזרח והוא למערב, ועל כן

נקרא רשע שנראה כשתי רשויות חס ושלו, אך כל שמתפלל לכיוון המתפללים מותר.²¹

לר"י (פ"ב ב' בשו"ע) - מיירי כשעומד **במזרח** שלא יתפלל **כשצדו האחורי** כלפי כותל המזרח אע"פ שפניו כלפי רוח מזרח

ככל המתפללים, דאפי' הכי נקרא רשע והוא מכלל מי שנאמר עליהם "ואחוריהם אל היכל ה'". אך כשעומד

במזרח עם פניו כלפי כותל המזרח - מותר²⁰. ← מסקנה: אסור להתפלל מחוץ לביהכנ"ס עם גב להיכל.

איור לביאור המח' הנ"ל - באיזה צד של ביהכנ"ס הוא עומד:

לר"י - מיירי שעומד בחוץ **במזרח וצדו האחורי** כלפי כותל המזרח, שזה אסור אף שמתפלל גם לכיוון המזרח.

לרש"י - מיירי שעומד בחוץ **במערב** ומתפלל **לכיוון הפוך** מהמתפללים.

המשך השו"ע: וראוי לחוש לדברי שניהם [ולכן יתפלל במערב ויחזיר פניו למזרח לבית הכנסת (מ"ב יח)]²².

[ואע"פ שזה מותר לכו"ע, מ"מ לא שרי אלא מדוחק, הא לאו הכי מצוה להתפלל בביהכנ"ס (סעי ט) (משנ"ב יח)].

וגם כשמתפלל בשאר צדדים [דהיינו צפון ודרום] חוץ לביהכנ"ס - יש להחמיר שיחזיר פניו לבית הכנסת (ר' יונה).²³

← [אף שאסור להתפלל כשמחזיר אחוריו לביהכנ"ס, מ"מ] מותר להתפלל בבית הסמוך לביהכנ"ס [כשפניו כנגד א"י ואחוריו

לכותל ביתו שהוא כותל בית הכנסת] מכיון שאינו ניכר שמחזיר פניו מביהכנ"ס (כ"רמב"ם, שלא כרב האי - שאסר²⁴).²⁵

²¹ ואם עומד אחורי [חוץ] לביהכנ"ס בצד מזרח, כשאחוריו כלפי כותל ביהכנ"ס, ופניו לכיוון המזרח ככל המתפללים (מ"ב טז):

לרש"י - לא נקרא רשע, כיון שמתפלל לכיוון ירושלים.

לר"י - זה אסור, כיון שמפנה את אחוריו לביהכנ"ס.

²² לרש"י - מותר כיון שהוא מתפלל לכיוון המזרח ככל המתפללים. ולר"י - מותר כיון שעומד עם פניו כלפי ביהכנ"ס.

²³ וביאר המשנ"ב (יט) - כשעומד בצפון או דרום מוטב שיתפלל כלפי מזרח,

אולם כשא"א כגון שיש שם צואה מלא עיניו, יחזיר פניו כלפי בית הכנסת, ומ"מ גם בכל זה לא שרי אלא מדוחק.

(כ) כשעומד בצפון ודרום - מחזיר פניו לבית הכנסת כדי שלא יהיה אחוריו כלפי ביהכנ"ס, ואף שאינו מתפלל לצד מזרח שבו הציבור מתפלל

מ"מ אין לחוש כיון שאינו הפוך מהכיוון שהציבור מתפללים.

אך כשעומד במזרח או במערב - אסור לו להטות עצמו לצפון או לדרום.

²⁴ וביאור למח' רב האי ורמב"ם - הובא בהקדמה לסעי'.

²⁵ משנ"ב (כא) - וה"ה בעזרות הבנויות בכותל המזרחי - דמותר להתפלל שם דחדר הוא ואין נראה כאחוריו לביהכנ"ס.

מ"מ יותר טוב בעת שבונים עזרות - לעשותם בצד אחר לא בצד מזרח, כי יש מפקפקים בזה (רב האי).

סעיף כו: כשם שהמקום צריך להיות נקי מצואה וכו' לעניין ק"ש - ה"ה לתפילה (רמב"ם פ"ד ה"ח).

כל מקום שאין קוראים בו ק"ש - אין מתפללים בו.

וכשם שמרחיקים מצואה ומי רגלים וריח רע ומן המת ומראיית הערווה לק"ש - כך מרחיקים לתפילה נוה"ה

לת"ת וכל דברי קדושה (משנ"ב פב).⁹⁸

* * *

סעיף כז: היה עומד בתפילה והשתין תינוק בבית הכנסת - עליו לעשות את אחד מהדברים הבאים:

(א) ישתוק עד שיביאו מים להטיל על המי רגלים (בי"י בבדק הבית)⁹⁹.

(ב) או יהלך לפניו ארבע אמות או לצדדין (רוקח)^{100, 101}.

(ג) או יצא מביהכ"ס ויגמור תפילתו (רוקח).

רמ"א (בשם הרוקח): ויותר טוב לילך למקום אחר (הני"ל בס"ק ב-ג) ולא לשתוק, שמא ישהה כדי לגמור את כולה

ויצטרך לחזור לראש^{102, 103}.

⁹⁸ וסימנך – התרוק מ-צמרמר, היינו מ: צואה, מי רגלים, ריח רע, מת, ראיית הערווה.

⁹⁹ (מ"ב פד) כל ששהה בשתיקה - לא מקרי הפסק.

שאלה - מהו להפסיק בדיבור באמצע התפילה?

תשובה - מותר להפסיק בדיבור [שאסור מדרבנן], דוקא להציל מאיסור דאורייתא, ולכן:

(א) אם התינוק הטיל שם מי רגלים - כיון שאיסורם רק מדרבנן, [וגם י"א דאי"צ להרחיק בזה כלל], לכן אפי' אם אחרים עומדים בתוך הדי' אמות של המי רגלים ומתפללים, אין לו להפסיק בדיבור בשבילם להודיעם.

(ב) אם התינוק טינף צואה – כיון שאיסור צואה הוא מדאורייתא, [אם א"א להודיע לאנשים העומדים שם אלא בדיבור], מותר להפסיק בדיבור להצילם מאיסור דאורייתא, דמוטב שיעשה הוא איסור קל דהיינו איסור דרבנן להפסיק בתפילה, משיעשו אחרים איסור דאורייתא להתפלל במקום מטונף.

(ג) ברם דין הני"ל הוא דוקא כשאין לו במה לכסות, אבל אם יש לו במה לכסות בין בצואה ובין במי רגלים - אסור להפסיק ואפילו לזו' ממקומו אם אין מגיע לו הריח רע.

¹⁰⁰ (מ"ב פג) הדין הני"ל שהשתין תינוק בתפילה - ה"ה בק"ש ושאר דברי קדושה. ונקט תפילה לרבנותא, דבזה ג"כ צריך לילך לפניו ד' אמות ולא אמרינן כיון שהוא עומד כבר בתפילה א"צ להרחיק.

¹⁰¹ אף שהבי"י בסי' עח פסק כרשב"א, דמי שעומד בתפילה - א"צ להרחיק כלל ממי רגלים שהם מדרבנן, מ"מ כאן פסק כאידך פוסקים שצריך גם בתפילה להרחיק ד' אמות וכו', וכתב הפמ"ג דאין לזו' מפסק השו"ע כאן (ביה"ל סי' עח ד"ה מרחיק).

¹⁰² (מ"ב פה) לרמ"א שכתב יותר טוב וכו', אם מתיירא שמא ישהה כדי לגמור את כל התפילה, וא"א לו להרחיק ד' אמות [כגון שא"א לו לעבור כנגד המתפלל] - יסמוך על הרשב"א דסבירא ליה דמותר להתפלל, כיון שכבר הוא עומד בתפילה, ואיסור מי רגלים דרבנן.

(פו) ואף לרמ"א אם באמצע ברכות ק"ש [או שאר ברכות], שהה כדי לגמור את כולה - א"צ לחזור לראש.

¹⁰³ שאלה - האם השו"ע מודה לרמ"א שיותר טוב שילך למקום אחר משישתוק וכו'?

תשובה – דין זה תלוי במח' בהבנת השו"ע בדיון אם שהה בתפילה כדי לגמור כולה, אם צריך לחזור לראש:

לכה"ח (קמט) - לשו"ע אם שהה בשתיקה כדי לגמור כל התפילה א"צ לחזור לראש, ולפי"ז בסעי' זה יכול לשתוק עד שיביאו לו מים וכו' [שלא כרמ"א שכתב – יותר טוב שילך למקום אחר וכו'].¹⁰⁴

לגר"ע יוסף - לשו"ע אם שהה בשתיקה כדי לגמור כל התפילה צריך לחזור לראש, ולכן השו"ע יודה לרמ"א שעדיף שילך למקום אחר משישתוק וכו' (עפ"י הלי' עולם ח"א עמ' קסו, שו"ת יבי"א ח"ג סי' י אות א, ומשנ"ב מאורות המזרח כאן הע' 107, ואיש מצליח בהעי' בסוף הספר למשנ"ב סי קד ס"ק יג).

סיכום נושאי הסעיפים בסימן צ

- (א) המתפלל לא יעמוד ע"ג כלי או מקום גבוה.
- (ב) שיעור מקום גבוה - הוא ג"ט, ומקרים שהתירו.
- (ג) האומנין מותר להתפלל בראש הזית והתאנה.
- (ד) שיהיו פתחים או חלונות כנגד ירושלים.
- (ה) לא יתפלל במקום פרוץ.
- (ו) ולא בחורבה.
- (ז) ולא אחורי בית הכנסת.
- (ח) אסור לעבור חוץ לביהכנ"ס.
- (ט) יתפלל בביהכנ"ס עם הציבור.
- (י) לא יקדים תפילתו לתפילת הציבור.
- (יא) מי שלא מתפלל בביהכנ"ס שבעירו – נקרא שכן רע.
- (יב) מצוה לרוץ לביהכנ"ס.
- (יג) מותר לרוק בביהכנ"ס.
- (יד) מעלת עשרה ראשונים.
- (טו) לא ישאיר את חברו יחידי בביהכנ"ס.
- (טז) עד כמה צריך לילך - כדי להתפלל במניין?
- (יז) לא ישכים לילך מעיר שמתפללים בה בעשרה.
- (יח) מעלת תפילה בבית מדרש על ביהכנ"ס.
- (יט) יקבע מקום לתפילתו.
- (כ) יכנס שיעור שני פתחים ואח"כ יתפלל (ג' פירושים להלכה).
- (כא) שלא יהא חוצץ בינו לבין הקיר.
- (כב) יזהר מלהתפלל אחרי אדם.
- (כג) בגדים מצוירים – אין להתפלל כנגדם.
- (כד) לא יתפלל בצד רבו ולא אחוריו ולא לפניו.
- (כה) תלמיד חבר – מותר להתפלל אחורי רבו או בצדו.
- (כו) מקום שאין קוראים בו ק"ש - אין מתפללים בו.
- (כז) השתין תינוק בבית כנסת.